
Kriminaliteta nad starejšimi in izhodišča za varno staranje v Sloveniji

VARSTVOSLOVJE,
let. 15
št. 3
str. 385–397

Anton Toni Klančnik, Tinkara Pavšič Mrevlje

Namen prispevka:

Prispevek predstavlja statistiko kaznivih dejanj nad starejšimi (populacija nad 64 let) v letih od 2001 do 2011. Ob prikazu projekcij staranja prebivalstva v naslednjih petdesetih letih bo zagotovo prišlo tudi do povečanja kriminalitete nad starejšimi. Da bi bilo staranje v prihodnosti varnejše, prispevek preko statističnega pregleda opozarja na najbolj rizična področja kriminalitete nad starejšimi.

Metode:

Pregled statističnih podatkov policije v letih 2001 do 2011 in kratek pregled literature.

Ugotovitve:

Kriminaliteta nad starejšimi v Sloveniji se je v letih med 2001 in 2011 skoraj podvojila. Najpogostejša skupina kaznivih dejanj nad starostniki so premoženjski delikti (dobrih 80 %), sledijo kazniva dejanja zoper človekove pravice in svoboščine (dobrih 5 %), gospodarska kriminaliteta (skoraj 5 %) in kazniva dejanja zoper življenje in telo (skoraj 3 %).

Omejitve/uporabnost raziskave:

Prispevek prikazuje dostopne podatke o kriminaliteti nad starejšimi. Omejitve zaključkov so vezane na težko dostopne podatke o tem, kakšne so težave starejših pri prijavi kaznivih dejanj (ali da do tega sploh pride) in kakšne vrste pomoč jim je pri tem nudena (če sploh).

Praktična uporabnost:

S pregledom značilnosti kriminalitete nad starejšimi v zadnjem desetletju poznamo tvegana področja, na podlagi katerih je mogoče oblikovati (oziroma nadaljevati) različne preventivne programe, usposabljanja za delavce institucij, ki so v stiku s starejšimi žrtvami kaznivih dejanj, in pripraviti ustrezne programe psihosocialne in medicinske pomoči žrtvam.

UDK: 343.988-053.9

Ključne besede: kriminaliteta, starejši, starostniki, viktimizacija, Slovenija

Crime against the Elderly and Guidelines for a Safer Aging in Slovenia

Purpose:

This paper presents statistical data on criminal offenses committed against elderly citizens (population above 64 years of age) in years from 2001 to 2011. According to projections of population ageing in the next fifty years the number of elderly crime victims is expected to grow. In order to contribute to the efforts towards a safer aging of citizens the paper draws attention to the criminal offences that put the elderly at the biggest risk.

Design/Methods/Approach:

The paper is a review of police statistical data in years between 2001 and 2011.

Findings:

Crime against the elderly in Slovenia has almost doubled from 2001 to 2011. Property crime is the most common offense against the elderly (over 80%), followed by crimes against human rights and freedom (over 5%), economic crime (almost 5%) and offences against life and limb (almost 3%).

Research Limitations/Implications:

The paper presents accessible data on crime against the elderly. The limitations of findings are thus linked to data that are difficult to access: about the elderly's hardships at reporting crime and what kind of help are they offered when they do.

Practical Implications:

By analysing the characteristics of crime against the elderly in the last decade we have recognised areas of vulnerability which provide important information needed to form (or continue) a variety of preventive programs, trainings for workers of institutions that encounter elderly victims of crime, and organize appropriate programs for psychological, social and medical help to victims.

UDC: 343.988-053.9

Ključne besede: crime, elderly, victimisation, Slovenia

1 UVOD

Še iz otroštva se spominjamo pravljic, ki so nam jih namenjali starši, učitelji, bližnji. V kontekstu tega prispevka naj spomnimo na pravljico¹ o kralju, ki je ukazal, da morajo njegovi podaniki pomoriti vse stare ljudi, ki ne morejo več delati, češ niso več za nobeno rabo. A v tem kraljestvu je živel tudi mladenič, ki je imel svojega očeta nadvse rad; prav zato je pred kraljevimi sli skrnil očeta pod velik čeber in mu skrivaj nosil hrano. Taisti kralj je imel hčerko edinko, ki jo je želel poročiti z najpametnejšim mladeničem v kraljestvu, in za to si je izmislil razne uganke. Omenjeni mladenič je razrešil vse uganke in bil spoznan za najpametnejšega mladeniča, ki naj bi se nato poročil s kraljično. Kralja je seveda zanimalo, od kod mu toliko znanja, a je mladenič kralju dal vedeti, da bi mu rad pojasnil, če se ne

¹ Gre za slovensko ljudsko pravljico z naslovom *Pšenica – najlepši cvet* (Brenk, 2004).

bi bal stroge kazni. Kralj ga je prepričal, naj se ne boji, nato pa prisluhnil njegovi pripovedi o tem, kako ima rad svojega očeta, ki ga je hranil in vzgojil, zato ga je skril pred izvršitvijo kraljevega ukaza. Kralj je uvidel, da starostniki niso odvečni, da so mladim potrebni modrost, izkušnje in znanja starih ljudi, čeprav ne morejo delati. Kralj je svoj zastrašujoči ukaz spremenil in poudaril, da se naj vsakdo do starih ljudi vede spoštljivo, njihovi otroci pa naj bodo svojim staršem hvaležni ter naj zanje poskrbe do poslednje ure njihovega življenja.

Pravljice med drugim na otroka prenašajo modrost, napotke, nasvete in izkušnje ter koristijo tudi današnjim otrokom (Kucler, 2002). Iz predstavljene pravljice izhaja opozorilo, da je treba starostnikom posvetiti ustrezno pozornost, saj so pomemben del naše družbe. Ni zanemarljivo dejstvo, da ima proces staranja signifikanten vpliv na medgeneracijske odnose, tj. med generacijo mlajših oz. mladih na eni in starostnikov na drugi strani. Predvsem zato, ker so ravno mlajši tisti, ki bodo v času starosti poskrbeli za starejše.

Med družbami se starostna meja za določanje, kdo je *starostnik* oziroma *starejši* nekoliko razlikuje. Običajno jo definira starost ob upokojitvi, torej nekje med 60. in 65. letom. Trenutno večina razvitih držav upošteva kronološko starost 65 let. A življenjska doba se podaljšuje, z njo tudi delovna doba, kar bo kmalu lahko povzročilo spremembe pri določanju starejše populacije.

V zadnjih desetletjih se je starostna struktura prebivalstva v svetu precej spremenila. Prebivalstvo je vse starejše, najpogosteje omenjana razloga za to sta konstantno zniževanje rodnosti in podaljševanje življenjske dobe (Križman, 2010; Petek-Šter in Kersnik, 2004). Povečan delež starejše populacije povzroča številne spremembe, ki terjajo čimprejnejše ustrezne rešitve na več področjih: socialno varstvo, politike zaposlovanja, stanovanjska problematika idr., kar je bilo izpostavljeno tudi v Mednarodnem akcijskem načrtu o staranju (Križman, 2010).

Z rastjo starejše populacije se zvišuje tudi število starejših žrtev kriminalitete. Članek predstavlja podatke, ki služijo kot osnova za oblikovanje nadaljnjih ukrepov – od preventive do dela vseh služb, ki pridejo v stik s starejšimi žrtvami kaznivih dejanj.

2 DEMOGRAFSKI PODATKI O STAROSTNI SESTAVI PREBIVALSTVA IN OCENE

Iz poročila Združenih narodov o staranju svetovnega prebivalstva (Združeni narodi, 2001) izhajajo statistični kazalci in projekcije na obstoječo situacijo. V naslednjih 50-ih letih se bo pričakovana življenjska doba ljudi na globalni ravni povečala za 10 let, kar naj bi v letih 2045–2050 predstavljalo starost okrog 76 let, takratna pričakovana življenjska doba ob rojstvu pa naj bi dosegala povprečno 80 let v bolj razvitih in 71 let v manj razvitih regijah.

Tudi študija Statističnega urada RS (Vertot, 2009) zajema nazorne demografske podatke o starostni sestavi prebivalstva. Delež oseb v starosti nad 64 naj bi se v EU-27 povečal s 17,1 % na 30 % – število starostnikov naj bi se predvidoma od leta 2008 do leta 2060 povečalo s 84,6 milijona na 151,5 milijona. V Sloveniji naj bi se po projekciji prebivalstva EUROPOP10 delež prebivalcev nad 64 let do leta 2060

povečal s 16,5 % (leta 2015) na 31,6 %, delež tistih nad 79 let pa naj bi se potrojil: s 4,7 % na 12,7 % (Razpotnik, 2011).

Več kot očitna je napoved, da se delež starejših v populaciji vztrajno in postopoma povečuje. Ta podatek je izrednega pomena tudi z vidika varnosti, zaščite in skrbi za starostnike, saj predstavljajo heterogeno skupino z velikimi razlikami v zdravstvenem stanju, funkcionalnih zmožnostih in osebnostnih lastnostih. Pri zdravju posameznika je treba upoštevati tudi njegove številne razsežnosti in ga obravnavati v kontekstu z bolnikovimi izkušnjami, prepričanji in pričakovanji. Za starostnika je pravzaprav značilno zmanjševanje duševnih in telesnih sposobnosti, h katerim prispevajo normalen fiziološki upad in številne kronične bolezni ter stanja (Petek-Šter in Kersnik, 2004).

3 KRIMINALITETA NAD STAROSTNIKI

Starostniki so tako kot druge starostne skupine lahko žrtve kriminalitete psihološke, spolne in finančne narave. Ne glede na to, kakšne vrste so kazniva dejanja, kje so se zgodila (doma ali na javnem mestu) in kdo jih je povzročil (poznana oseba, družinski član ali neznanec), so starejši ranljiva skupina žrtev zaradi resnih telesnih, psihičnih in socialnih posledic viktimizacije.

Slovenska policija vodi statistiko žrtev kaznivih dejanj tudi glede na starost. Najstarejšo skupino predstavljajo žrtve nad 64 let, natančnejše klasifikacije za višjo starost ni. V Evropi ni enotnega načina beleženja tovrstne statistike. V Italiji, na primer, vodijo statistiko z upoštevanjem starostne meje 65 let, v Franciji 60 let, na Švedskem pa žrtve kaznivih dejanj po starosti ločujejo le na mladoletne in polnoletne (Giannini et al., 2013a).

Delež kaznivih dejanj nad starejšimi v Sloveniji narašča. Od leta 2001, ko je bil ta pod 5 %, je do leta 2011 narasel na 8 %. Odstotek je v primerjavi z nekaterimi državami še vedno nizek, saj je bilo starejših žrtev v Italiji v letu 2011 približno 12 %, v Franciji pa leta 2008 dobrih 12 % (tu je potrebno upoštevati, da francoska statistika vključuje posameznike od 60. leta dalje) (Giannini et al., 2013b).

V tabeli 1 so prikazani statistični podatki o oškodovancih kaznivih dejanj nad 64 let, razdeljeni po vrsti kaznivega dejanja in spolu. Gre za statistične evidence slovenske policije med letoma 2001 in 2011, torej za zaznana in obravnavana kazniva dejanja nad starejšimi. Glede na to, kako je statistika vodena, obstaja možnost, da je bila posamezna starejša oseba večkrat oškodovana v različnih letih in/ali v posamičnem letu, kot tudi, da je bila žrtev več različnih kaznivih dejanj v tem obdobju. Zagotovo pa teh primerov ni toliko, da bi to pomembno vplivalo na rezultate.

Podatki o številu oškodovancev kaznivih dejanj so bili združeni po vrsti kaznivih dejanj, upoštevajoč umeščenost kaznivih dejanj po posameznih poglavjih kazenskega zakonika. Pri tem naj spomnimo, da je v obdobju, obravnavanem v tem prispevku, prišlo do uveljavitve številnih sprememb v Kazenskem zakoniku RS [KZ] (1994). Pri obravnavi kriminalitete nad starostniki je predvsem pomemben nov Kazenski zakonik [KZ-1] (2008). Ta je začel veljati s 1. 11. 2008 in je na novo

definiral kar nekaj kaznivih dejanj, na primer *umor in uboj* iz poglavja zoper življenje in telo ter *nasilje v družini* iz poglavja zoper zakonsko zvezo, družino in otroke.

Nekatera kazniva dejanja (tabela 1) so združena v enotno skupino glede na njihovo vrsto, saj so kot takšna precej podobna:

- kazniva dejanja uboja, umora in povzročitve smrti iz malomarnosti – v vseh primerih gre za nasilno smrt;
- povzročitev lahke, hude in posebno hude telesne poškodbe – gre za povzročitev telesnih poškodb z različno hudimi posledicami;
- ogrožanje varnosti in grožnja – do spremembe kazenske zakonodaje se je določba imenovala ogrožanje varnosti, nato grožnja;
- tatvina, velika tatvina in zatajitev – gre za protipravno prilastitev tujih premičnih stvari;
- rop, roparska tatvina in izsiljevanje so protipravna prilastitev tuje premične stvari z elementi nasilja;
- oškodovanje tujih pravic, goljufija ter poneverba in neupravičena uporaba tujega premoženja – gre za spravljanje drugega v zmoto z lažnim prikazovanjem/prikrivanjem okoliščin, prevaro oziroma zlorabo zaupanja;
- ostala kazniva dejanja; v to skupino je združenih več poglavij² iz kazenskega zakonika, ki so posamično zelo redko obravnavana.

3.1 Najpogostejša kazniva dejanja nad starejšimi

Pregled statističnih podatkov kaže, da je največ starostnikov (dobrih 80 %) oškodovanih s kaznivimi dejanji zoper premoženje – na leto jih policija v povprečju obravnava skoraj 4.000. Sledijo starejši oškodovanci s kaznivimi dejanji zoper človekove pravice in svoboščine (dobrih 5 %). Teh je na letni ravni povprečno 269. Gospodarska kriminaliteta nad starostniki predstavlja tretjo najpogostejšo skupino kaznivih dejanj (skoraj 5 %, približno 230 na leto), po pogostosti pa ji sledi skupina oškodovancev kaznivih dejanj zoper življenje in telo (skoraj 3% oziroma 143 primerov letno). Žrtve ostalih prikazanih kaznivih dejanj so manj pogoste, dosegajo največ 1,5 % žrtev, torej približno 70 obravnavanih primerov letno.

3.2 Razlike po spolu

Primerjava vseh starejših oškodovancev po spolu kaže, da je starejših žrtev kaznivih dejanj nekoliko več med moškimi (za približno 6 %). Starejši moški so veliko pogostejše žrtve kaznivih dejanj zoper življenje in telo (predvsem pri telesnih poškodbah, kjer je moških oškodovancev skoraj 50 % več), pogosteje pa so tudi obravnavani kot žrtve s področja kaznivih dejanj zoper človekove pravice in svoboščine (tudi do 25 % več moških na specifičnih kaznivih dejanjih).

² Gre za poglavja kaznivih dejanj: zoper človečnost (14), volilno pravico in volitve (17), čast in dobro ime (18), človekovo zdravje (20), delovno razmerje in socialno varnost (22), pravni promet (25), uradno dolžnost, javna pooblastila in javna sredstva (26), pravosodje (28), splošno varnost ljudi in premoženja (30), varnost javnega prometa (31), okolje, prostor in naravne dobrine (32).

Tabela 1:
Število
najpogostejših
kaznivih dejanj
nad starejšimi

KAZNIVA DEJANJA (zoper)	SPOL	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	SKUPAJ		%
		Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	
Življenje in telo	M	71	101	88	96	94	83	90	90	70	91	74	948	86,18	60,19
	Ž	51	55	64	63	60	48	49	53	62	64	58	627	57	39,81
	Σ	122	156	152	159	154	131	139	139	143	132	155	132	1575	143,18
Uboj, umor, povzr. smrti iz malomam.	M	2	7	-	4	3	3	7	2	2	3	4	37	3,36	52,11
	Ž	3	1	4	5	5	3	4	4	3	-	2	34	3,09	47,89
Telesne poškodbe	M	58	74	72	74	77	71	73	81	62	80	65	787	71,55	59,76
	Ž	39	49	54	49	51	35	42	44	54	62	52	531	48,27	40,32
Človekove pravice in svoboščine	M	103	128	124	157	131	154	167	160	158	148	163	1593	144,82	53,84
	Ž	97	88	117	111	106	150	173	173	173	113	127	111	1366	124,18
Ogrožanje varnosti, grožnja	Σ	200	216	241	268	237	304	340	333	271	275	274	2959	269	5,57
	M	69	94	100	122	111	129	135	138	140	140	129	138	1305	118,64
Spolno nedotakljivost	Ž	64	70	96	90	88	126	118	130	84	95	90	1051	95,55	44,61
	M	1	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	4	0,36	8,33
Posilstvo	Ž	8	2	2	9	3	6	5	-	2	3	4	44	4	91,67
	Σ	9	2	3	9	3	6	6	6	-	2	4	48	4,36	0,09
Spolno nasilje	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Ž	5	1	1	3	1	3	5	0	1	1	2	23	2,09	100
Zakonsko zvezo, družino in otroke	M	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,09	11,11
	Ž	2	-	-	-	1	1	-	-	1	2	1	8	0,73	88,89
**Nasilje v družini	M	-	-	-	-	2	-	-	1	49	46	37	135	12,27	19,85
	Ž	1	1	1	1	1	-	-	22	188	186	144	545	49,55	80,15
Premoženje	Σ	1	1	1	1	3	-	-	23	237	232	181	650	216,67	1,22
	M	-	-	-	-	-	-	-	1	48	45	37	130	43,33	20,21
Premoženje	Ž	-	-	-	-	-	-	-	9	186	184	143	513	171	79,78
	M	1552	1710	1600	2194	2135	2213	2212	1982	2130	2222	2873	22823	2074,82	51,96
Premoženje	Ž	1272	1545	1495	1869	1772	1854	2268	2013	2114	2254	2644	21100	1918,18	48,04
	Σ	2824	3255	3095	4063	3907	4067	4480	3995	4244	4476	5517	43923	3993	82,62

Tabela 1:
nadaljevanje

Tatvina, velika tatvina, zatajitev	M	1197	1360	1309	1806	1809	1863	1827	1686	1786	1823	2041	18507	1682,45	51,13
	Ž	1016	1223	1239	1562	1459	1536	1894	1772	1782	1945	2258	17686	1607,82	48,87
Rop, rop. tatvina, izsiljevanje	M	19	19	17	20	18	29	17	18	34	28	13	232	21,09	37,66
	Ž	27	37	31	27	43	47	32	24	38	41	37	384	34,91	62,34
Goljufije, poneverbe	M	118	96	59	108	86	91	106	75	88	182	621	1630	148,18	56,34
	Ž	95	140	73	90	124	89	145	83	123	123	178	1263	114,82	43,66
Gospodarstvo	M	52	210	27	28	18	36	39	38	28	276	471	1223	111,18	48,17
	Ž	34	340	20	16	21	49	23	20	36	320	437	1316	119,64	51,83
Poslovna goljufija	Σ	86	550	47	44	39	85	62	58	64	596	908	2539	230,82	4,77
	M	29	191	5	16	6	24	27	25	12	260	447	1042	94,73	47,39
Javni red in mir	Ž	11	326	5	7	6	37	15	6	9	304	431	1157	105,18	52,61
	M	11	20	29	23	17	19	23	28	25	18	18	231	21	34,74
Ostalo	Ž	36	27	47	43	41	32	51	69	54	21	13	434	39,45	65,26
	Σ	47	47	76	66	58	51	74	97	79	39	31	665	60,45	1,25
SKUPAJ	M	56	33	34	48	32	39	33	28	33	44	52	432	39,27	55,74
	Ž	28	30	30	41	27	39	20	36	32	27	33	343	31,18	44,26
% kaznivih dejanj nad starejšimi***	Σ	84	63	64	89	59	78	53	64	65	71	85	775	70,45	1,46
	M	1846	2202	1903	2546	2429	2544	2565	2327	2493	2846	3688	27389	2489,91	51,52
	Ž	1527	2088	1776	2153	2031	2178	2589	2386	2601	3002	3444	25775	2343,18	48,48
	Σ	3373	4290	3679	4699	4460	4722	5154	4713	5094	5848	7132	53134	4883,09	100

Vir: Statistične evidence slovenske policije med letoma 2001 in 2011, pridobljeno s strani Oddelka za načrtovanje in analitiko Generalne policijske uprave.

* Odstotki v temnih poljih predstavljajo delež oškodovancev za posamezno kaznivo dejanje glede na število oškodovancev vseh predstavljenih kaznivih dejanj; odstotki v svetlih poljih predstavljajo odstotek žensk/moških žrtev po posameznem kaznivem dejanju oziroma skupini.

** Pri nasilju v družini se je pri izračunih upoštevalo obdobje treh let (2009–2011), ker je bilo to kaznivo dejanje v Kazenski zakonik umesčeno šele ob koncu leta 2008.

*** Odstotek kaznivih dejanj nad starejšimi glede na število vseh kaznivih dejanj v tistem letu.

Starejše ženske izrazito izstopajo kot žrtve kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost in zoper zakonsko zvezo, družino in otroke, kjer so 4 do 11-krat pogostejše žrtve kot moški. Tudi pri obravnavi primerov kaznivih dejanj zoper javni red in mir prednjačijo ženske oškodovanke, katerih je skoraj enkrat več kot moških. Značilnosti dinamike nasilja in šibkejša fizična moč žensk so gotovo pomembni razlogi za opisane razlike. Mogoče jih je aplicirati tudi v skupini premoženjskih kaznivih dejanj z elementi nasilja, edini skupini s področja premoženjske kriminalitete, kjer so ženske pogostejše žrtve.

3.3 Trend kriminalitete nad starejšimi med leti 2001 in 2011

Predstavljeni podatki sicer kažejo, da je v letih 2003, 2005 in 2008 prišlo do rahlega upada števila starejših žrtev kaznivih dejanj, vendar pa kriminaliteta nad starejšimi narašča, še posebej po letu 2009. Število vseh kaznivih dejanj, katerih oškodovanci so starostniki, se je od leta 2001 (3.373 oškodovancev) do leta 2011 (7.132 oškodovancev) skoraj podvojilo.

Največji porast med predstavljenimi kaznivimi dejanji se je zgodil na področju gospodarske kriminalitete, in sicer v letih 2010 in 2011, visoko število tovrstnih obravnav pa je bilo tudi v letu 2002. V tem sklopu smo izpostavili zgolj kaznivo dejanje *poslovne goljufije*, ki je pravzaprav precej podobno kaznivemu dejanju goljufije, saj gre v obeh primerih za t. i. lažno prikazovanje oziroma preslepitev in za prikrivanje, da bo nekaj storjeno, pri čemer pride do oškodovanja tujega premoženja. Pomembna ločnica med kaznivima dejanjema pa je v tem, da je poslovna goljufija vezana na opravljanje gospodarske dejavnosti (npr. prodaje od vrat do vrat v imenu podjetij, predstavljanja različnih izdelkov, tudi preslepitve preko interneta z loterijskimi stavami ipd.). Porast gospodarske goljufije v omenjenih letih, ki je v primerjavi z obdobji najnižje obravnave tovrstne kriminalitete lahko tudi 70-kratna, lahko pojasnimo s poročili policije: v letu 2002 je policija preiskovala obsežen primer, v katerem so zaznali več kot tisoč kaznivih dejanj poslovne goljufije (Policija, 2003), v letu 2010 pa je bilo preganjanje gospodarske in finančne kriminalitete prednostna naloga policije (Policija, 2011). Ocenjujemo, da so ta dejanja tudi posledica gospodarske krize in s tem povezanimi socialno-finančnimi primanjkljaji posameznikov, ki so v želji po hitrem zaslužku vložena finančna sredstva pogostokrat izgubili (bili ogoljufani) v različnih prevarah in malverzacijah. Po drugi strani so tudi nekatere pravne osebe in samostojni podjetniki-posamezniki z goljufivimi nameni izkoristili sugestibilnost, stisko in bolezen ter zlorabili starostnikovo zaupanje.

Do velikega porasta, pa čeprav ne do take mere kot velja za gospodarsko kriminaliteto, je prišlo tudi na področju kaznivih dejanj zoper premoženje. Z manjšimi nihanji se je v letih od 2001 do 2011 število obravnavanih primerov skoraj podvojilo. Prevladujejo premoženjski delikti brez elementov (fizičnega) nasilja, kot so tatvine, velike tatvine in zatajitve, sledijo jim goljufije, oškodovanje tujih pravic ter poneverba in neupravičena uporaba tujega premoženja ter premoženjski delikti z elementi fizičnega nasilja: rop, roparska tatvina in izsiljevanje. Tudi sicer je premoženjska kriminaliteta najpogostejša, zato ta podatek na populaciji starostnikov

ne preseneča. Zagotovo pa je k porastu tovrstnih kaznivih dejanj prispevala gospodarska kriza, s svojim predvidljivim vedenjem (na primer dvigovanjem celotne pokojnine na banki) in slabšimi psihofizičnimi sposobnostmi pa so starejši občani zagotovo bolj izpostavljeni. Na tem mestu je smiselno spomniti na posebnost kazenskopravne ureditve v Sloveniji, po kateri se nekatera premoženjska kazniva dejanja³, ki so izvedena med ali nad družinskimi člani, preganja le na njihovo zasebno tožbo. V praksi to pomeni, da že ob morebitni prijavi, da je premoženjsko kaznivo dejanje izvedel družinski član oz. ožji sorodnik, policija ne bo mogla izvajati dodatnih aktivnosti (zbiranje obvestil in dokazov, vrednotenje dokazov, ogled kraja dejanja, zaslišanje osumljenca, morebitne privedbe in pridržanja osumljenca, hišne preiskave idr.). Pri starejših posameznikih je taka ureditev lahko še posebej problematična, saj že sama prijava bližnjega od žrtve terja specifično psihofizično moč in sposobnosti, zasebna tožba pa je v tem pogledu še zahtevnejša.

Kazniva dejanja zoper človekove pravice in svoboščine starejših so tretja po vrsti glede na porast od leta 2001. Z manjšimi nihanjem je število tovrstnih obravnavanih kaznivih dejanj naraslo za tretjino. Posebej smo izpostavili zgolj eno kaznivo dejanje, in sicer *ogrožanje varnosti*, ki se je po noveliranju kazenske zakonodaje preoblikovalo v kaznivo dejanje *grožnje*. Pri kaznivem dejanju ogrožanja varnosti je šlo za enostavno dikcijo o tem, da se kaznuje tistega, ki ogrozi varnost druge osebe z resno grožnjo, da bo napadel njeno življenje ali telo; pregon za to dejanje se je pričelo na predlog oškodovanca. Število teh kaznivih dejanj je med leti 2001 in 2011 naraslo za dobrih 70 % in predvidevamo lahko, da se bo ta trend nad starostniki nadaljeval. Vprašanje pa je, ali bodo statistični podatki po letu 2012 to tudi pokazali. Maja 2012 so namreč začele veljati spremembe vsebine tega kaznivega dejanja (135. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika [KZ-1B], 2011), po katerem se pregon za ustrahovanje in resne grožnje začne na zasebno tožbo, na predlog pa, če grožnja vsebuje tudi verjetnost hude poškodbe. Kvalificirana oblika tega dejanja bo posledično najbrž večkrat zajela povzročitev telesnih poškodb in bo lahko kot taka pogostejše evidentirana kot povsem drugo kaznivo dejanje. Predvsem pa je potreben tehten premislek, kako v teh primerih sploh ustrezno zaščititi ranljive skupine ljudi – tudi starostnike. Takšna določba telesno in duševno celovitost starostnikov bolj ogroža, kot pa jih varuje in ščiti.

3.4 Nasilje nad starejšimi

Od vseh kaznivih dejanj nad starejšimi so zagotovo najtežje zaznana in poznana tista, ki vsebujejo elemente nasilja, zato je smiselno tu vsebino nekoliko poglobiti. Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) definira več vrst nasilja: fizično,

3 O tem govori 224. člen KZ-1 (2008): »Za kaznivo dejanje iz 204. (tatvina), 205. (velika tatvina), prvega, drugega, četrtega in petega odstavka 208. (zatajitev), 210. (odvzem motornega vozila), 211. (goljufija), prvega in drugega odstavka 215. (izneverjenje) in 220. člena (poškodovanje tuje stvari) tega zakonika, ki so bila storjena proti zakoncu ali osebi, s katero živi v zunajzakonski skupnosti, ali partnerju iz registrirane istospolne partnerske skupnosti, kronemu sorodniku v ravni vrsti, bratu ali sestri ali drugemu kronemu sorodniku v stranski vrsti do vštetega tretjega kolena, sorodniku po svaštvu do vštetega drugega kolena, posvojitelju ali posvojencu, rejniku ali rejencu ali proti drugim osebam, s katerimi živi storilec v skupnem gospodinjstvu, se pregon začne na zasebno tožbo.«

spolno, psihično in ekonomsko nasilje ter zanemarjanje. Ker so nekatera kazniva dejanja kompleksna ali sestavljena (npr. tatvina s silo lahko pomeni roparsko tatvino), so umeščena v kombinaciji z drugo obliko nasilja:

- fizično nasilje: uboj, umor, povzročitev lahke, hude in posebno hude telesne poškodbe,
- zanemarjanje: povzročitev smrti iz malomarnosti,
- psihično nasilje: ogrožanje varnosti in grožnja,
- spolno nasilje (spolne zlorabe): posilstvo in spolno nasilje,
- psihično, fizično, ekonomsko nasilje in zanemarjanje: nasilje v družini,
- ekonomsko nasilje: tatvina, velika tatvina in zatajitev,
- ekonomsko, fizično in psihično nasilje: rop, roparska tatvina in izsiljevanje,
- ekonomsko nasilje: goljufija, oškodovanje tujih pravic ter poneverba in neupravičena uporaba tujega premoženja.

Našteta kazniva dejanja pogosto zajemajo tudi psihično nasilje, opravljajo pa se lahko v okviru družine, institucionalno in izven omenjenih okvirov (ad hoc kraji).

Do uveljavitve novega kaznivega dejanja *nasilje v družini* 1. novembra 2008 je bilo ugotavljanje vsebinsko in statistično ustreznih podatkov zelo oteženo. Do zakonskih sprememb je veljala inkriminacija⁴ hude žalitve, grdega ravnanja, izvajanja nasilja oziroma ogrožanja varnosti, ki je bila pogojena z zaznavanjem teh nasilnih ravnanj v javnosti ali v družini⁵, s še dodatnimi pogoji, da so ta dejanja povzročila pri drugih ljudeh ogroženost, zgražanje ali prestrašenost, da sta ga izvršili vsaj dve osebi ali pa je prišlo do hudega ponižanja več ljudi ali do lažje telesne poškodbe. Ti pogoji so bilo pogosto težko dokazljivi. Nova dikcija⁶ se nanaša na grdo ravnanje, pretepanje, drugačno boleče ali ponižujoče ravnanje v družinski skupnosti oziroma v drugi trajnejši življenjski skupnosti, dodatno tudi z grožnjami o neposrednem napadu na življenje ali telo družinskega člana, z njegovim preganjanjem iz skupnega bivališča ter z zalezovanjem, prisiljevanjem k delu ali opuščanja dela kot tudi s spravljanjem v podrejen položaj z nasilnim omejevanjem enakopravnosti nad družinskim članom. Inkriminirano je tudi dejanje, ko je izvedeno proti (nekdanjemu) družinskemu članu po tem, ko je ta skupnost že razpadla, dejanje pa je povezano s to skupnostjo.

4 PREDLOGI IN ZAKLJUČEK

Še pred dobrimi desetimi leti je bilo število starejših žrtev kaznivih dejanj v Sloveniji relativno nizko v primerjavi z nekaterimi drugimi evropskimi državami. Se pa delež starejših žrtev naglo viša – število se je podvojilo in dosega približno

4 To inkriminacijo je vseboval Kazenski zakonik RS (IKZ), 2004) v kaznivem dejanju Nasilništvo po 299. členu.

5 Dopolnilen opis, da je to dejanje možno izvršiti »v družini«, je bila sprememba vnesena v Kazenski zakonik RS šele leta 1999 (Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika RS [KZ-A], 1999). Pred tem letom je bilo v praksi skoraj nemogoče najti zakonsko podlago za ustrezen pregon nasilja v družinskem okolju kot eno izmed oblik nasilja v družini.

6 Kaznivo dejanje se imenuje nasilje v družini, 191. člen KZ-1 (2008).

8 % vseh oškodovancev. Čeprav je to še vedno manj kot na primer v Italiji in Franciji, zahteva naraščajoča populacija starejših posebno pozornost. S staranjem prebivalstva je namreč pričakovati, da bo število kaznivih dejanj nad starejšimi hitro naraščalo.

Premoženjska kriminaliteta prevladuje med prijavljenimi kaznivimi dejanji (brez upoštevanja starostnih skupin oškodovancev); njen delež se giblje med 65 in 75 %. Zato ne preseneča, da premoženjski delikti predstavljajo največje tveganje tudi za starejše (za ženske predvsem tisti z elementi nasilja), v njihovi starostni skupini namreč ti presegajo 80 % vseh kaznivih dejanj. Ostala kazniva dejanja – med starejšimi sicer manj pogosta, a v velikem porastu – zajemajo področje *človekovih pravic in svoboščin*, kjer je delež med starejšimi v primerjavi s celotno populacijo žrtev rahlo višji, področje *gospodarske kriminalitete*, ki je med starejšimi polovico nižji, in področje *krvnih deliktov*, kjer posebnih razlik glede na ostale starostne skupine ni.

Prvi in zelo pomemben korak boja proti kriminaliteti je preventiva. Ker poznamo rizična področja kriminalitete nad starejšimi, lahko preventivne programe usmerimo prav tja. Preventivni projekt policije *Ne pozabite na varnost* (<http://www.policija.si/index.php/dravljani-in-policija/preventivni-projekti/1152-ne-pozabite-na-varnost-?lang=>), ki teče že od leta 2005, se osredotoča ravno na tista vedenja starejših občanov na javnih mestih in doma, ki se tičejo varovanja premoženja. V zadnjem ponatisu informativne zloženke pa je bilo dodano tudi poglavje o varnosti v prometu. Projekt je dobro zasnovan, saj nazorno prikazuje ne/varna ravnanja, ob predstavitvi starejši spoznajo tudi vodje njihovega policijskega okoliša, kar olajša morebitne prihodnje stike. Projekt je med starejšimi zelo dobro sprejet (M. Breznik, osebna komunikacija, 5. junij 2013), a bi ga veljalo ob večjih finančnih in kadrovskih možnostih izvajati pogosteje.

Da je premoženjska kriminaliteta med starejšimi tako pogosta, najbrž razlog ni le v manjši psihofizični moči le teh, temveč tudi lažje prepoznavanje (in s tem prijava) tovrstnih kaznivih dejanj. Psihični dejavniki, na primer sram, občutki krivde in strah, zagotovo vplivajo na manjše število prijav ostalih omenjenih kaznivih dejanj, zato bi bilo koristno izvajati preventivne projekte s tega področja, ki bi vsebovali tudi ozaveščanje (laične) javnosti. Nasilje nad starejšimi je nedvomno eno izmed teh. Starejši kaznivih dejanj z elementi nasilja največkrat ne naznanijo pristojnim službam (policiji, centrom za socialno delo). V tem prispevku prikazana statistika predstavlja le zaznane in obravnavane primere, ocenjuje pa se, da je sivo polje neprijavljenih kaznivih dejanj veliko večje. Predvsem zaradi dejstva, da so starejši zaradi pešanja psihofizičnih moči z leti vedno bolj odvisni od svojih najbližjih, ki so obenem tudi povzročitelji nasilja. Bojijo se, da bi se s prijavo njihova situacija še poslabšala.

Na tej točki je nujno poudariti, da kronološka starost 65 let ali več ne pomeni, da je oseba a priori žrtev nasilja oziroma oškodovanka kaznivih dejanj. Upoštevati je treba potek staranja (aktivno staranje, prehranjevalne navade, fizična in psihična kondicija, bolezni, socialni stiki, obseg socialne mreže ipd.), ki lahko posameznika naredi še posebej ranljivega (naivnost, zanašanje na rutinske navade, bolezenska stanja, fizična šibkost, težave s spominom, občutki sramu, čustvena prizadetost ob zlorabi zaupanja, izvajanju nasilja nad njimi, izguba samozavesti, sugestibilnost

idr.). To pa ni pomemben podatek le za oblikovanje preventivnih ukrepov, temveč tudi za ustrezno ravnanje v situacijah, ko do kaznivega dejanja nad starejšimi pride. So vsi delavci institucij, ki pridejo v stik s starejšimi žrtvami, zadostno usposobljeni za vodenje razgovorov, nudenje pomoči in skupno iskanje rešitev? Policija že nekaj let uspešno izvaja specifična usposabljanja policistov *Multiplikatorji pri obravnavi nasilja v družini* (Miklič, Klančnik in Sladič, 2012). Prednost in učinkovitost projekta multiplikatorjev je skupno usposabljanje z nevladnimi organizacijami, centri za socialno delo in državnim tožilstvom ter spoznavanje problematike nasilja preko igre vlog in neposredne izmenjave dobrih praks. Pa vendar bi bilo treba področje izobraževanj in usposabljanj posebej osredotočiti na že omenjene specifične starejših, prepoznavanje nekaterih bolezenskih znakov v starosti ter poznavanje in razumevanje omejitev le teh. Spominski sistem starejših, na primer, je zagotovo podvržen procesom staranja, vendar pa ustrezno komunikacijo in sodelovanje ovirajo predvsem predsodki mlajših o nezanesljivosti spominskega priklica starejših in morebitna prisotnost neurodegenerativnih obolenj. Rezultati raziskav namreč kažejo, da so starejši sposobni opisati dogodke in prepoznati storilca z enako natančnostjo kot mlajši odrasli, a so pri tem manj prepričani vase in hitro jih drugi označijo kot nezanesljive priče (Giannini et al., 2013b).

Predstavljeni podatki kažejo na specifične pri obravnavi starostnikov – žrtev kriminalitete in upoštevajoč dejstvo, da so poleg svoje ranljivosti in šibkosti podvrženi tudi mnogim (somatskim in psihičnim) zdravstvenim težavam, nudijo izhodišča za bodoče raziskave in ustrezne preventivno kurativne intervencije. Podroben pregled potrebujejo tudi sorodna področja, na primer prekrški z elementi nasilja (zmerjanja, nespodobno vedenje, kričanje ipd.) in udeležba starejših v cestnem prometu. Pri tem se moramo zavedati tudi, da dostopni podatki o prijavljenih kaznivih dejanjih ne dajejo vpogleda v težave, s katerimi se starejši srečujejo, da do prijave sploh pride (neinformiranost, strah, sram, težja mobilnost ipd.) in če se to zgodi, kakšna je obravnava teh primerov in ali sta starejšim pri tem nudena kakršna koli podpora in pomoč.

Grdo ravnanje s starejšimi ne pomeni le fizičnega in psihičnega nasilja, temveč tudi odsotnost ustreznega ukrepanja (World Health Organization, 2002). Brez tega lahko zloraba starejših poslabša njihovo psihofizično zdravje in s tem skrajša življenjsko dobo. Vodi lahko do depresij in zlorabe alkohola (Lipar, 2012). Posledično je delo s starejšimi v obliki preventivnih projektov, ustreznega ravnanja v primeru, da do kaznivega dejanja pride, ter naknadne psihološke, socialne in medicinske pomoči velikega pomena.

LITERATURA

- Brenk, K. (2004). Pšenica – najlepši cvet. V A. Ilc (ur.), *Zlata čebelica* (str. 166–174). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Giannini, A. M., Baralla, F., Cordellieri, F., Sgalla, R., Nardi, B., Ruggerini, M. G. et al. (ur.). (2013a). *National survey reports: Data about aged victims of crime*. Pridobljeno na <http://www.access-guidelines.eu/index.php/en/>

- Giannini, A. M., Guariglia, C., Baralla, F., Cordellieri, P., Boccia, M., Sgalla, R. et al. (ur.). (2013b). *Guidelines: About aged victims of crime*. Pridobljeno na <http://www.access-guidelines.eu/index.php/en/>
- Kazenski zakonik Republike Slovenije [KZ]. (1994). *Uradni list RS*, (63/94).
- Kazenski zakonik Republike Slovenije [KZ]. (2004). *Uradni list RS*, (95/04).
- Kazenski zakonik [KZ-1]. (2008). *Uradni list RS*, (55/08).
- Križman, I. (2010). Uvodne besede. V N. Vertot (ur.), *Starejše prebivalstvo v Sloveniji* (str. 3). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Kucler, M. (2002). Pravljica kot socialnopedagoška intervencija. *Socialna pedagogika*, 6(1), 21–46.
- Lipar, T. (2012). Zloraba starejših in alkohol. *Kakovostna starost*, 15(1). Pridobljeno na <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/tisk/kakovostna-starost/clanek.html?ID=1189>
- Miklič, N., Klančnik, A. T. in Sladič, A. (2012). Multiplikatorji pri obravnavi nasilja v družini. *Varnost*, 60(2), 46–49.
- Petek-Šter, M. in Kersnik, J. (2004). Obravnava starostnika v družinski medicini. *Zdravstveni vestnik*, 73(10), 767–771.
- Policija. (2003). *Poročilo o delu policije za leto 2002*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/lp2002.pdf>
- Policija. (2011). *Poročilo o delu policije za leto 2010*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2010.pdf>
- Razpotnik, B. (2011). *Projekcije prebivalstva za Slovenijo, 2010–2060: končni podatki*. Pridobljeno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3989
- Vertot, N. (2009). *Prebivalstvo Slovenije danes in jutri, 2008–2060: projekcije prebivalstva EUROPOP2008 za Slovenijo*. Ljubljana: Statistični urad RS.
- World Health Organization. (2002). *The Toronto declaration on the global prevention of elder abuse*. Pridobljeno na http://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/alc_toronto_declaration_en.pdf
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini. (2008). *Uradni list RS*, (16/08).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika [KZ-1B]. (2011). *Uradni list RS*, (91/11).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika RS [KZ-A]. (1999). *Uradni list RS*, (23/99).
- Združeni narodi. (2001). *World population ageing: 1950–2050*. Pridobljeno na <http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/>

O avtorjih:

Anton Toni Klančnik, mag., višji kriminalistični inšpektor specialist v Oddelku za mladoletniško kriminaliteto na Upravi kriminalistične policije Generalne policijske uprave. E-mail: toni.klancnik@policija.si

Mag. Tinkara Pavšič Mrevlje, asistentka za področje psihologije v varstvoslovju na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-mail: tinkara.pavsicmrevlje@fvv.uni-mb.si